

האם נשתנה הכתב של התורה?

א. המקורות בתלמוד

במסכת סנהדרין כא, ע"ב כתוב:

"אמר מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא: בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש, חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי. ביררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש, והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמי. מאן הדיוטות? – אמר רב חסדא: כותאי. מאי כתב עברית? – אמר רב חסדא: כתב ליבונאה.

תניא, רבי יוסי אומר: ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו לישראל, אילמלא (לא) קדמו משה. במשה הוא אומר (שמות י"ט) 'ומשה עלה אל האלקים', בעזרא הוא אומר (עזרא ז') 'הוא עזרא עלה מבבל', מה עלייה האמור כאן תורה – אף עלייה האמור להלן תורה. במשה הוא אומר (דברים ד') 'ואתי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים', בעזרא הוא אומר (עזרא ז') 'כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה' (אלקיו) ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט'.

ואף על פי שלא ניתנה תורה על ידו – **נשתנה על ידו הכתב**, שנאמר (עזרא ד') 'וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם ארמית' וכתוב (דניאל ה') 'לא כהלין כתבא למקרא ופשרא להודעה למלכא', וכתוב (דברים י"ז) וכתב את משנה התורה הזאת – כתב הראוי להשתנות.
למה נקרא אשורית – שעלה עמהם מאשור.

תניא, רבי אומר: בתחילה בכתב זה ניתנה תורה לישראל, כיון שחטאו – נהפך להן לרועץ, כיון שחזרו בהן – החזירו להם, שנאמר (זכריה ט') 'שובו לבצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך'.
למה נקרא שמה אשורית – שמאושרת בכתב.

רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי אליעזר בן פרטא שאמר משום רבי אלעזר המודעי: כתב זה לא נשתנה כל עיקר, שנאמר (שמות כ"ז) 'זוי העמודים, מה עמודים לא נשתנו – אף וזים לא נשתנו. ואומר (אסתר ח') 'זאל היהודים ככתבם וכלשונם', מה לשונם לא נשתנה – אף כתבם לא נשתנה. אלא מה אני מקיים את משנה התורה הזאת – לשתי תורות, אחת שיוצאה ונכנסת עמו ואחת שמונחת לו בבית גנזיו".

רואים מהתלמוד שיש מחלוקת בין התנאים באיזה כתב ניתנה התורה למשה, האם באשורית (הכתב שאנו מכירים היום בספרי התורה שלנו) או שהכתב השתנה, ובתחילה ניתנה התורה בכתב עברי קדום.

הרי לנו שלוש דעות, שיש בהן שתי שיטות:

- דעת רבי יוסי – שהכתב נשתנה ונקרא כתב אשורי על שעלה עמם מאשור.
- דעת רבי – שהכתב לא נשתנה ונקרא כתב אשורי שמאשרת בכתב.
- דעת רבי אלעזר המודעי – המביא ראיה מגוף התורה לשיטת רבי.

דעות אלו מובאות, גם בתוספתא סנהדרין פרק ד', ובירושלמי מגילה פרק א', הי"ט.

ב. שיטת ר' יוסף אלבו

רבי יוסף אלבו¹, בעל "ספר העיקרים" במאמר שלישי פרק ט"ז, כתב: "וכאשר עלו מבבל, ראו לעשות זכר לגאולה השנית ועשו בשני דברים: האחד שהניחו כתב עברי ובחרו להם כתב אשורי, זכר שגלו אל אשור ונגאלו משם, וכן אמרו רבותינו בתוספתא דמסכת סנהדרין (המצוטטת לעיל). ולפי הנראה מסוגית הגמרא ריש פרק כל כתבי (שבת קכא, ע"א) הכתב שבידינו היום שהספרים נכתבים בו אינו כתב עברי בלי ספק".

ומאריך שם בעל "ספר העיקרים" להוכיח שאכן הכתב נשתנה. "וגם רבי שחלק בתוספתא הנ"ל, אינו חולק אלא אומר שמאחר והלוחות היו כתובים בו אינו נקרא אשורית... וכן העיד הרמב"ן כי כשעלה לארץ ישראל מצא שם בעכו מטבע קדום של כסף שהיה רשום בו צנצנת המן ומטה אהרן שהיה כתוב סביבו כתב שלא ידעו לקרותו עד שהראו אותה לכותיים לפי שהוא כתב עברי קדום שנשאר אצלם. ומה שאמרו חז"ל (מגילה ב, ע"ב): "האמר רב חסדא מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין", אפשר שהיו אומרים זאת לדעת רבי שסובר שהלוחות היו כתובים בכתב אשורית... או שהיו אותיות אחרות דומות למ"ם וסמ"ך".

בעל "ספר העיקרים" הוכיח הן מהכתובים והן מהמצאים ההיסטוריים (מטבעות) שלא שפך אכן הכתב המקורי של התורה לא היה כתב אשורי, שהוא הכתב שלנו כיום, אלא הכתב השתנה, והכתב המקורי היה כתב עברי עתיק ושינוי הכתב היה חלק מתהליך ההתחדשות והגאולה של עם ישראל כאשר עלה עם עזרא לארץ ישראל.

ג. שיטת מהר"ם אלשקר

אולם, רבי משה בן יצחק אלשקר² בסימן ע"ד כתב בתשובה לשאלה: "גם עמדתו על מה שכתבת בענין השקל שבא ליד כ"ת כתוב בכתב עברי ונפלאתי הפלא ופלא על אותן דברים דמה שייכות איכא להך שקלא וטריא עם השקל. ומה לי יהיה השקל כתוב באשורי או בעברי לענין אם ניתנה תורה בעברי או באשורי ויהיה השקל כתוב בעברי או בהפך".

וידוע הוא ומפורסם כי היה לישראל כתב עברי וכתב אשורי. ואותן ספקות שהעיר כ"ת שייכי להנהו רבנן דפליגי התם אם נתנה תורה בעברי או באשורי. אבל לגבי השקל לא שייכי כלל. ובראש דברך כתבת זה לשונך, ואי הכי איכא למתמה טובא אם הכתב שבידינו

1. פילוסוף יהודי שחי בספרד בסוף המאה ה-14.
2. נולד בשנת ה'ארכ"ו (1466) בספרד וגלה עם הגולים של שנת ה'ארכ"ו (1492). לאחר ישיבה בתוניס וביוון הוא התמנה לדיין בקהיר בשנת ה'ארכ"ב. לבסוף עלה ר' משה לירושלים ושם נפטר בשנת ה'ארכ"ב. בתשובותיו התכתב עם גדולי דורו.

היום אינו כתב עברי, היאך מצינו רבותינו שכתבו גדולות ונפלאות על צורת האותיות שבידינו היום.

ועוד הוספת להקשות ולהביא שהוא דאתמר במדרש דאומרין לביית מי בראך ומראה בעוקף של אחריה זה שלפני בראני וכו'. גם הקשית מההיא דהנהו דרדקי דפרק הבונה דנתנו סימנים לאותיות וכו' וכאלה רבות עמך בנאמך וטעמך.

וזה תימה גדול שאם כתבו גדולות ונפלאו וסימני על צורת האותיות לא אמרו שאותן גדולות ונפלאות וסימנים איתנהו בכתב עברי כי היכי דתיקשי לך אלא כתבו לנו אותן סימנים ואנו רואים שהם מצויים כלם בכתב זה שבידינו היום.

וידוע הוא דאף למר זוטרא דאמר בכתב עברי ניתנה תורה לא תקשי מידי דאותן סימנים שנתנו חכמים בצורת האותיות נתנו אותן בכתב שניתנה בו תורה בימי עזרא דהיינו כתב אשורית שלנו. והנהו רבנן דנתנו אותן סימנין אחר עזרא היו. והכי נמי איכא לתרוצי ברייתא דקתני ואע"פ שלא ניתנה תורה על ידו של עזרא נשתנה הכתב על ידו וכו' דאותן סימנין שנתנו בצורת האותיות נתנו אותן באותו כתב שנסתנה כלומר שנסתנה ע"י מלאך. כדפרש"י ז"ל התם והעלוהו עמהם מאשור ולא למימרא שהיה כתב גוים אשורים כמו שעלה על דעתך ולמדו אותו שם והעלו אותו עמהם. אלא שנסתנה אז וניתנה בו תורה ע"י עזרא ומשם העלו אותו.

ואף על פי כן למרות התירוצים הנ"ל כותב שם המהר"ם אלשאקר לשואל כך: "וידוע אני שנתעורר כ"ת לדברים אלו ממה שראית לבעל ספר העקרים שכתב במאמר שלישי פ"י. וכל דבריו שם בזה אין להם לא מלח ולא תבלין לא ריח ולא טעם כעיקר. ולענין פסק הלכה אם נתנה תורה באשורי או בעברי, כתב רב שרירא גאון ורבינו האי גאון ז"ל בתשובה זה לשונם, והלכתא כרבי שכתב זה ניתן ע"י משה, אלא שאין הלכתא כמותו כי נשתנה כתב התורה מישר' אלא הלכתא כר' אלעזר בן פרטא שאמר משום רבי אלעזר המודעי דהוא רב לכל אלו וכולן כתלמידי תלמידינו והרי רבן גמליאל הוא אומר בכמה מקומות עדיין צריכין אנו למודעי.

ועוד כי ראיות שלו ברורות הן, דקאמר ווי העמודים ופתרון ווי בטי"ת זרפין. וכן צורתן כצורת ווי של כתב ולא ווי אלא שהוא דומה לזה הכלי או הכלי נקרא לפי שהוא דומה לזו של כתב וכן ביית לא נקרא אלא שסתום מכל צדדיו ופתוח מאחד, ועוד דקא מסתייע ממקומות אחרים דאמרי מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין וכו'.

...ואתה דע לך שבאו לידי מאותן המטבעות מכמה מינים משונים שקל ומחצית השקל ויש מהן שכתוב בהן שנת כך וכך לנחמת ציון שנת כך וכך למלך פלוני וראיתי באחת מהן צורת לולב אגוד כעין שלנו ואתרוג בצדו סמוך לאגודתו ואמר לי יהודי אשכנזי שהיה בקי באותו כתי חקוקים בו ומן הצד האחר כתוב כתב עברי. ונראה שהיה זה בזמן שהיו משועבדים ליונים.

ואמרו לי יהודים בכאן שראו ביד הנגיד ז"ל ג' או ד' דינרין של זהב מזוקק על צורת השקל עצמו וכתובים באותו כתב והיה משקלם ו' דוקטי ויש עוד היום בידינו פרוטות של נחשת כתובים באותו כתב עצמו ומה שהעולם אומרים בכאן הוא כי התורה וספרי הקדש היו כתובים באשורי ודברי של חול ושטרי הדיוטוי והמטבעוי היו כתובים בכתב עברי.

וכ"כ הרמב"ם ז"ל בתשובה: הובאה באורחות חיים בהלכות ת"ת וז"ל: 'ואסור לכתוב בכתב אשורי שבו נתנה תורה באמת אלא כתבי הקדש בלבד ומעולם לא יזו ישראל להיותם נשמרים מזה'.

ואמנם אגרותיהם וספרי חכמותיהם וספרי חול שלהם הכל בכתב עברי וכל מה שחוקקים על המטבעות ועל שקלי הקודש, הכל בכתב עברי. ובעבור זה נהגו הספרדיים

וציירו צורות אחרות באותיות עד שחזר כלו כתב אחר כדי שיהיה מותר להשתמש בו, עיי"כ. ואמנם הכותיים ספר תורה שלהם וכל ספריהם כתובים באותו כתב עברי. ועוד היום מתעצמים ואומרים שבאותו כתב ניתנה תורה ושיש להם ספר תורה בשכם כתוב מימות פינחס בן אלעזר וכאלה רבות עמם עד יבא מורה צדק".

ד. שיטת הרדב"ז

בשו"ת רדב"ז³ בחלק ג' סימן תמב ד"ה (תתפ"ג) בתשובה לשאלה בעניין הנייל כתב: "שאלת עלה דהא דאמרינן במס' שבת מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין וקשיא לך הא דגרסינן בסנהדרין פ' כהן גדול (דף כ"א) אמר מר זוטרא ואי תימא מר עוקבא בתחילה נתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקדש חזר ונתנה להם בימי עזרא כתב אשורי ולשון ארמי, ביררו להם כתב אשורי ולשון הקדש והניחו להדיוטות כתב עברי ולשון ארמי מאן הדיוטות, א"ר חסדא, כותאי.

...ובדקנו בכתב עברי הנמצא היום ביד הכותיים שכתוב ס"ת שלהם ולא נמצא שמ"ם וסמ"ך צריכין לעמוד בנס ולא בשום אות זולת העי"ן שהיא כמו משולש סתום, וליכא למימר שהכתב עברי עצמו נשתנה. חדא, שאין לנו לומר כן מסברא. ותו, דאלו הכותיים מחזיקים במצות קריאת התורה והספרים שלהם קדומים וגם לא הלכו בגולה ולא הורקו מכלי אל כלי, דכאן בארץ ישראל ספרי כותים נמצאו וכאן היו. ותו, שהרי מטבעות הרבה של חצי שקל נמצאים היום וכתבו בהם כתב עברי והוא אשר לכותיים בלי שינוי וא"כ קשיא דרב חסדא אדר"ח. ולא ניחא לן לפרושי דמילתא דמר זוטרא ואי תימא מר עוקבא קמפרש ולא ס"ל, דא"כ לא הוה אמר הכא בפשיטות דהא אמר ר"ח מ"ם וסמ"ך וכו' וה"ל לתלמודא לאקשווי מינה ולתרוצי.

וליכא לפרושי נמי דלסימנא בעלמא נקט מ"ם וסמ"ך כלומר אותם האותיות שבכתב עברי העשויות כמ"ם וסמ"ך שבכתב אשורית בנס היו עומדים. חדא, שאין באותיות העברי שיהיה ראוי לעמוד בנס אלא עי"ן בלבד ואמאי נקט תרתי לסימנא. ותו, דאי לסימנא מאי פריך בריש פ"ק דמגילה לר' חייא בר אבא דאמר מנצפ"ך צופים אמרום והכא נמי מאי מיייתי לדרב חסדא לענין פתוח שעשאו סתום, כיוון דמ"ם וסמ"ך גופייהו לאו בנס היו עומדין וא"כ הדרא קושיא לדוכתא.

ותו קשיא דפריך בכל דוכתא מדרב חסדא בפשיטות כאלו הוא דבר שאין עליו חולק והרי מר זוטרא ואי תימא מר עוקבא ור' יוסי דנימוקו עמו ותנא דסיפרי כולו ס"ל בכתב עברי ניתנה תורה וא"כ לא היו עומדין בנס.

ותו קשה להני תנאי ואמוראי שהכתב שניתנה בו התורה נשתנה לגריעותא כולי האי עד שהיו משמשים בו באיגרות ובמטבעות ובכל דבר שאין בו קדושה כלל והניחוהו להדיוטות, ולא עוד אלא שאינו מטמא את הידים, כדתניא פ"ק דמגילה והכתב שנתחדש ע"י המלאך וכתב בו עזרא את התורה, יש בו כ"כ קדושה שהוא מטמא את הידים ואסור לזרוקו ולהשתמש בו בדבר שאין בו קדושה.

3. רבי דוד בן שלמה אבן זמרא נולד בספרד בשנת ה"א רל"ט (1479) ונפטר בשנת ה"א של"ג (1573) בצפת. הוא יצא עם הגולה מספרד בשנת ה"א רנ"ב (1492) ועלה לצפת. בשנת ה"א רע"ג (1531) ירד ר' דוד מצרימה, שם היה לראש קהילת היהודים המקומית, ושימש כרב, אב בית דין. ראש ישיבה וגבאי קופת הצדקה, לספרייתו הגדולה יצא שם בעולם. הוא חזר לארץ בשנת ה"א ש"ג (1553) והתיישב שוב בצפת.

ועוד קשה שהרי סודות גדולות מקובלות איש מפי איש בצירוף האותיות ובצירוף השמות ותלויים בהם הרים גדולים וחוברו ספרים רבים כזה/בזה/ מכמה שנים והציורים כולם הם באותיות אשורית ולא עבריות.

והנה בספר הבהיר לר' נחוניא בן הקנה יש כמה סודות בצירוף האותיות וכן בספר הזוהר לרשב"י וכן בספר אלקנה ורבים כאלה.

ודוחק גדול הוא לומר שכל זה כנגד סברת ר"י דנימוקו עמו או שנאמר שכל אלו הסודות היו בכתב שנתחדש אבל בכתב עברי אין סוד בצירוף והיה מן הראוי שתנתן התורה בתחילה באותיות שהסודות האלה תלויין בצירוף.

סוף דבר אין דעתי מקבל וסובל שיהיה שום תנא או אמורא סובר שזה הכתב האשורי נתחדש לגמרי בימי עזרא.

אלא כך הם הצעתן של דברים כי עשרת הדברות הכתובים על הלוחות לכ"ע היו בכתב אשורית ובהם אין חולק כלל והיינו דמ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין וזה הכתב לא היו מכירין בו אלא מלאכי השרת, ובזמן שקיבל מרע"ה את הלוחות למדוהו האותיות וצירוף/ציוורן/ וסודותן ומיד נתן את הלוחות בתוך הארון ולא יצאו משם ונגנו בימי ירמיהו הנביא ולא ראה אותם אדם ואפילו תימא שראו אותם בזמן מתן תורה לא היו יכולים להשתדל בהן כי המכתב מכתב אלקים שאפי' בפני משה לא היו יכולים להסתכל.

ואפשר שמרע"ה מסר ליחיד הדור כגון אהרן, אלעזר ובצלאל צורות האותיות וסוד ציוורן, ומרוב קדושת הכתב לא נתן רשות למשה כשכתב י"ב ספרי תורות שיכתוב בכתב אשורי ונתנה להם בכתב עברי שהיו משתמשים בו שם ועבר והנמשכים אחריהם, ובזמן שבא המלאך בימי דניאל לכתוב כתב בכתב שהיה מכיר שהוא אשורי, ודניאל שהיה מקובל סוד זה הכתב הכיר בו מיד ואמר כתבא אקרא למלכא ופשרא אהודעיניה ואם זה הכתב לא היה ולא נברא מנין סמך על עצמו לומר אותו, ואיהו לאו נביא הוה שידע זה בנבואה וגם לא מצינו שנאמר לו בחלום כמו והחלום הראשון שנאמר אחר התפילה ואם הענין כן גם בזה הדבר לא הוה שתיק מיניה קרא"י.

ה. סיכום

נמצאנו למדים שיש למעשה שלושה שיטות עיקריות:

א. שיטת בעל "העיקרים" שכל הכתב השתנה.

ב. שיטת מהר"ם אלשקר שאף דבר לא השתנה.

ג. דעת הרדב"ז שהלוחות היו כתובים באשורית ולא נשתנה כתבם, לעומת שאר התורה.

לאור הדברים הללו אולי נוכל לבאר את אחת מהאגדות הסתומות שבתלמוד. במסכת מנחות כט, ע"ב מסופר שרב יהודה אמר רב דרש; בשעה שעלה משה למרום, מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות.

אמר לפניו: רבש"ע, מי מעכב על ידך? אמר לו: אדם אחד יש שעתידי להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו, שעתידי לדרוש על כל קוף וקוף תילין תילין של הלכות. אמר לפניו: רבש"ע, הראהו לי, אמר לו: חזור לאחורך. הלך ויש בסוף שמונה שורות, ולא היה יודע מה הן אומרים, תשש כחו; כיון שהגיע לדבר אחד, אמרו לו תלמידיו: רבי, מנין לך? אמר להן: הלכה למשה מסיני, נתיישבה דעתו.

וכבר נשאלה השאלה הרי אנו יודעים שיש ירידת הדורות, ואיך ניתן להבין שמשה לא ירד לסוף דעתו של רבי עקיבא, ולא הבין את דרשותיו? אולם לפי הדעות שנשתנה הכתב, ייתכן שזה פשר האגדה הזאת. לאור העניין שמשה לא ידע את הסודות הטמונים בכתב אשורית משום שהתורה שניתנה על ידו הייתה בכתב עברי.